

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
IRODALOM- ÉS KULTÚRATUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

BALOGH TAMÁS

FILOLÓGIAI ADALÉKOK
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ ÉLETMŰVÉNEK ÉRTELMEZÉSÉHEZ

Doktori értekezés

Tézisek

Témavezető:
DR. SZILASI LÁSZLÓ egyetemi docens
(SZTE BTK Magyar Irodalmi Tanszék)

SZEGED
2022

A József Attila-kutatás többszörösen előnyben van a Kosztolányiéhoz képest. Ugyanis „Szabolcsi Miklós, aki évtizedeken keresztül meghatározó egyénisége volt a kutatásnak, be tudta fejezni nagymonográfiája utolsó kötetét is. A *Kész a leltár* (1999) megjelenésével teljessé vált a költő életének és művének az az impozáns földolgozása, amely, nagyon tudatosan, egységben akarta láttatni az életutat s az életművet, amely tehát a maga integratív módján részben föltárta, részben összefoglalta mindazt, ami a tárgykörben addig tudható volt. S nem is vitás, a négykötetes, összességében több ezer oldalra rugó nagy összefoglalás még jó ideig megkerülhetetlen lesz: minden értelmezésnek valamiképpen innen, a Szabolcsi lerakta (összefoglalta) alapértelmezésből kell kiindulnia.”¹ Ugyanakkor pedig – rögzíti Lengyel András – „a József Attila-kutatás, amely elmarasztaltatott a biográfiai, kór-, párttörténeti kutatások túlhajlásában, az évtizedek során meglehetősen nagy életrajzi anyagot halmozott föl. Ezek az adatok persze sokezer publikációba, gyakran hírlapi közleményekbe szétszórva, olykor »idegen« érvelésekkel vegyítve, egymásra még nem vonatkoztatva, mintegy nyersanyagként léteznek – de léteznek. S bár a jelen állapotban ez az anyag alkalmatlan az értelmezés érdemi befolyásolására, értelmezésbeli fölhasználásra, egy nagy lehetőség immár megvan.”

Kosztolányi estében – ennek nyilvánvaló tudománytörténeti oka is van – ennél jóval rosszabb a helyzet. Nincs Kosztolányi életrajzi kronológia és nincs Kosztolányi-bibliográfia, így műveinek nemhogy kritikái, de még összkiadása sincs. A kortársi visszaemlékezéseket sem gyűjtötték össze. És bár 2017-ben megjelent egy nagy terjedelmű és részletes Kosztolányi-életrajz, ahogy mondani szokás: munka van még bőven.

Az alapkutatásokat azonban egyre kevesebben tartják szükségesnek saját irodalomtörténeti munkásságukhoz, ezért az utóbbi évtizedekben feléledő Kosztolányi-szakirodalom is nagyrészt más utakon halad. De ez persze a legtöbb magyar alkotóról elmondható.

„Egy író életrajzának legalább három, jól elkülöníthetően különböző jellegű nyoma (forrástípusa) marad. Az első azoknak a nyomoknak a sorozatából tevődik össze, amelyeket az író élete alakulása során mintegy automatikusan hagy maga után: a születési anyakönyvi bizonylatoktól az iskolai produkció irattári dokumentumain és a hétköznapi élet termelte »mosószámlákon« (»sajtcédulákon«) át a halotti anyakönyvi bejegyzésig. A második nyomtípus maga az alkotó munka eredményének belsőleg is tagolódó szövegtörzse: a mű (s egyáltalán nem utolsósorban: a munka közben megszülető műhelyforgácsok); mindaz, amit az író élete során *íróként* létrehozott. (Hogy ez is élete nyoma, forrása, »józan előtt nem vitás«. Az író, amikor ír, önmagára is referál: ezt figyelmen kívül hagyni badarság.) A harmadik nyomtípus az életút valamelyik szakaszában tudatosan, önéletrajzi szándékkal létrehozott, hivatalos vagy »művészi« jellegű narratívumok csoportja. A rövid, egy-két lapos *curriculum vitae*-k, a sokkötetes önéletrajzi regények és memoárok, vagy a külső kérdezők kérdéseire

¹ Lengyel András: *A József Attila-életrajz kutatásának néhány kérdése*. Forrás, 2003. dec. 7–26.

válaszoló, eleve nyilvánosságnak (vagy az »utókornak«) szánt, különféle technikával rögzített interjúk egyaránt ide tartoznak.”²

Érdemes számba venni, Kosztolányi esetében milyen „nyomtípusokkal” számolhatunk.

Az első csoportba a Kosztolányi után fennmaradt különféle „kartoték-adatokat” rögzítő hivatalos papírok sorolhatók. Nem túl nagy számban maradtak fenn, de a budapesti egyetemen és a bécsi tanulóév alatt használt leckekönyve pl. rendelkezésre áll, ugyanígy szerződések, számlák, meghívók, stb. Ezek jelentős része – szinte mind – a MTA Kézirattárában található.

A második csoportba maga a szerzői életmű tartozik. A „nyomok” összegyűjtéséről elmondható, hogy Kosztolányi irodalomtörténeti értékeléséhez képest itt nagy elmaradások vannak. Aki ma ugyanis Kosztolányi életművét megismerni kívánja, gyakorlatilag lehetetlenre vállalkozik. És nem az oeuvre nagysága miatt. (Bár az sem kicsi.) Mert ha maradéktalanul el akarja olvasni mindazt, amit Kosztolányi írt, nem elég a Kosztolányi életében megjelent köteteket és a későbbi gyűjteményes sorozatokat áttanulmányoznia.

A harmadik nyomtípus az „önéletrírói szándékkal létrehozott, hivatalos vagy »művészi« jellegű narratívumok csoportja”. Le lehet szögezni: Kosztolányi Dezső nem írt hosszabb terjedelmű önéletrírást (a szó hagyományos értelmében véve: önéletrajzi könyvet) magáról, és – eddig – mindössze csupán három rövid önéletrajzát ismerjük. Illetve most már négyet – mert éppen jelent értekezésben is ismertetek egyet, amely eddig elkerülte a kutatók figyelmét.

Mindezek együttes ismerete alapfeltétele annak, hogy egy írói életrajzról releváns kijelentéseket tehessünk. Mert „az életrajzíró ki van szolgáltatva a nyomok számának, jellegének és relevanciájának: csak abból tud következtetéseket levonni, ami nyomként megmaradt, s mint ilyenhez hozzáférünk. Az életrajzíró, vagy valaki más előzetesen már megtalálta, rögzítette és így számba vehetővé tette a nyomokat. Aminek nincs nyoma, az elveszett, fölismerhetetlenné vált.”³

2

Kosztolányi – aki maga is végzett irodalomtörténeti stúdiumokat, bár egyetemi tanulmányait nem fejezte be – tisztában volt az életrajzi tények és életrajzi dokumentumok jellegével és szerepével.

1916-ban Shakespeare kapcsán ezt írta: „Shakespeare évfordulóján ösztönösen valami emberi jel után kapunk. És – különös szeánsz – a testét idézzük. A szelleme, melyet betűkben őrzünk, csordultig töltötte koponyánkat és szívünket. Elepedünk egy kis közelség után. Vajon milyen volt az edény, melyben ez a szellem volt elzárva? Azt, aki beszédet mond, szeretnénk leráncigálni a dobogóról. Kérem, inkább az orráról beszéljen, az öreg feleségéről, a fiáról és a leányáról, a barátairól, az olvasmányairól, a szerződéséről, a végrendeletéről, az étlapjáról, a számláiról, a haláláról. Ne adjunk neki – *frázisokból* – papirosszárnnyat. Inkább nehezéket kössünk rá, kölöncöt, hogy itt maradjon, a földön. Mondjuk el, hogy még megvan – egyetlen biztos ereklýje – az aranyból való pecsétgyűrűje, melyet mindig a mutatóujján viselt, és a neve kezdőbetűi voltak rávésve. Meg hogy a keze mását is bírjuk, nem verseken vagy drámákon,

² Lengyel András: *Az író-életrajz: egy ősi forma mai lehetőségei. Újabb lapok egy műhelynaplóból*. Forrás, 2010. ápr. 27–41. In: Uő.: *Képzlet, írás, hatalom*, 37–60.

³ Uott.

csak a végrendeletén és két szerződésen. W. S.-et, a testet hívjuk, és nem William Shakespeare-t, kit a szellemének szoktak nevezni”, és „lehetetlen elfojtani a csodálkozást, hogy ezeket a drámákat mégis egy ember írta, egy emberkéz, melynek öt ujjja volt, egyik ujján pedig a birtokunkban levő pecsétgyűrű aranylott.”⁴ 1917-ben Arany János kapcsán pedig ezt: „A költő igenis a legemberebb ember, gyarló és isteni, mindig a vér szól belőle, mindig az ösztönök, és a valósághoz és az élethez éppen az érzékeivel férkőzik, melyek finomabbak, mint másokéi. Igazán érthetetlennek tartom, hogy az emberek eddig oly kevésbé érdeklődtek a nagy költők testi mivolta iránt, és hogy még ma sem szokásos a pszichofizikai irodalomtörténet-írás, az a rendszer, mely párhuzamba állítja a testi és a lelki jelenségeket. Történelmi materializmus már van, de irodalomtörténeti materializmus még nincsen. [...] Éppen a költőnél lenne szükségünk ilyen pozitívumokra, hogy kissé megfogódzunk bennük. A költészetet csak bízzuk őrá. Mi, kik a megértésére vágyunk, kíváncsiak vagyunk arra is, mit evett, milyen volt az egészsége, a szerelme, a könyvtára. Hogy gúnyolódtak azokkal a történelmi bűvárokkal, kik még a lángelmék mosócéduláját is felhajszolták adatul. Mi bevalljuk, hogy ez is érdekel bennünket, a mosócédula gyakran dokumentum, a *frázis* pedig ritkán az.”⁵

Tehát az első világháború éveiben szinte harciasan állította: a költő is *ember*, akinek ráadásul a *teste* (testi mivolta, nyavalyái stb.) is irodalmi érdeklődésre tarthat számot, és minden, ezzel az emberrel kapcsolatos adat és dokumentum *tény*, és ami ezeken kívül van, az – kétszer is ezt a szót használta –: *frázis*.

Viszont az életrajzi adatokhoz fűződő viszonya ezt követően megváltozott, és önmaga ellentétébe fordult. Kosztolányi életrajzának eddigi ismerete alapján bizonyos, hogy a politikai újságírói szerepvállalása miatti támadásokra adott sajátos válaszul következett be ez fordulat. Amit önéletrajzaiban – a saját életrajzi tényeit illetően – eddig hirdetett, azt immár az irodalomtörténeti alakokra is kivetítette: így alakított ki a korábbi kettősen viszonyító rendszer helyett egy egységes nézőpontú értelmezési szintet: minden „terhelő” adat fölösleges és káros, beszéljenek csak a művek.

Ugyanakkor nagyon is jól ismerte az irodalomtörténeti utóélet működését. Az 1925 végén megjelent *Anatole France utolsó írásai* című cikkének bevezetésében írta: „Amikor az író lehunyja szemét, még nem hal meg egészen. Hozzá tartozói, tisztelői lázasan átkutatják íróasztala fiókjait, kiemelik leveleit, amelyeket ő írt vagy hozzá intéztek, majd jelentkeznek a kortársak, akik ismerték, vele való beszélgetéseiket teszik közzé, később esetleg megleglik egy-egy írását, melyről nem tudtak. Csak azután, hogy semmi sem maradt, és már bizonyos, hogy aki elköltözött innen, többé semmiféle formában nem nyilatkozik meg, következik be a halál.”⁶

Alkotóként hirdette, hogy csak a mű számít – de maga is szívesem olvasta az irodalomtörténeti kutatások eredményeit, a posztumusz szövegkiadásokat és mindenféle érdekességet, ami egy íróról, költőről kiderülhet.

⁴ Kosztolányi Dezső: W. S. A Hét, 1916. máj. 14. In: Uő: *Szabadkikötő. Esszék a világirodalomról*. Szerk.: Réz Pál. Bp., 2006. Orisis. 15–17. (A kiemelés tőlem: BT.)

⁵ Kosztolányi Dezső előadása. Nagyvárad Napló, 1917. márc. 25. In: Uő: *Tükörfolyosó: Magyar írókról*. Szerk.: Réz Pál. Bp., 2004. Osiris. 107–110. (A kiemelés tőlem: BBT.)

⁶ [Kosztolányi Dezső:] *Anatole France utolsó írásai*. Bács megyei Napló, 1925. dec. 20., 14. In: *Tere-fere. Kosztolányi Dezső írásai a Bács megyei Naplóból. 1923–1926*. Sajtó alá rend.: Botka Ferenc. Bp.-Újvidék, 2004. Balassi-Forum. 348–349.

Ugyanakkor alaptézisem az is, hogy miképp valakit vagy valamit sohasem lehet teljesen megismerni, és ez természetesen az írókra szintén áll, úgy igaz az a filológiai állítás, hogy soha nem lehet összegyűjteni az idealisztikusan elképzelt *összest*. Akármekkora gyűjtőmunka van mögöttünk, soha nem lehetünk biztosak abban, hogy mindent sikerült egybegereblyézni. Egy-egy kutatási szakaszt csak (ideiglenesen) lezárni lehet, abbahagyni, illetve befejezni nem.

Egy-egy gyűjteményes kiadás – a mindenkori ún. Összes – is csupán ideiglenes állapota egy életmű utóéletének, és igaz ez a kritikai kiadásokra is. A Juhász Gyula Összes Művei első három kötete a Juhász-versek teljes kiadásra törekedett, de annak idején cenzurális okok miatt készítői nem vehettek föl minden költeményt a gyűjteménybe – a hiányt azonban jelölték, és megadták a kényszerűen kihagyott versek bibliográfiai adatait: aki akarta, megkereshette és elolvashatta őket. A JGYÖM utolsó kötete 1981-ben jelent meg, és a negyven év alatt vers, illetve ismeretlen verskézirat elenyésző számban került csak elő. Ennek magyarázata, hogy a sorozat megindulása előtt a munkatársak hosszú évekig, önkéntesen, láthatatlanul, de szisztematikusan gyűjtötték az információkat, végezték a szövegfeltáró munkát (könyvtári munka), gyűjtötték a kéziratokat (leveleztek), majd csak a kész kötetekkel jelentkeztek.

Ugyanakkor az is elmondható, hogy a JGYÖM sem tartalmaz mindent. Három ok miatt: 1) a sorozat csonkán ért véget: a 9. kötet a levelezés első részét adja, de ennek második fele – sajtó alá rendező híján – már nem jelent meg. Így a fentebb említett „ideiglenes” lezárás itt több évtizedesre nyúlt. 2) A sorozat már a maga idejében sem volt teljes, a „cenzúra” és a Textológiai Bizottság nem ítelt mindent közölhetőnek, illetve közlendőnek, így a sajtó alá rendezőknek olyan írásokat is ki kellett hagyniuk, amelyeket ők ismertek ugyan, de az olvasók már nem ismerhették meg. 3) Ezek mellett is vannak más hiányok, pl. a valóban nem túl sok újonnan előkerült vers, verskézirat – de ezeknél nagyobb számban vannak az ismeretlen levelek vagy az időközben beazonosított névtelen cikkek, alkalmi írások, dedikációk stb.

Ez a tudományos önellentmondás nagyban befolyásolta saját kutatói gyakorlatomat is. Nyilvánvalóvá tette számomra, hogy a koherens írói életrajz megvalósításának lehetőségét elvessem, és helyette több „mélyfúrás” végezzek, azaz egy-egy ismeretlen életrajzi szakaszt jobban körüljárjak. (Akárcsak a 2014-ben megjelent *Mint aki a sínek közé esett* című tanulmánykötetemben.) Azonban „az életrajzíró nemcsak a nyomoknak van kiszolgáltatva: önmagának is ki van szolgáltatva. A nyomkeresés és -olvasás ugyanis maga is a tudásnak egyik nagyon speciális, bonyolult és sok tapasztalatot, sőt invenciót is igénylő formája. Ugyanazt a nyomot egészen más hatásfokkal képes értelmezni egy tapasztalt és invenciózus »nyomolvasó«, mint egy hozzá nem értő. A nyomot igazában nem a szemünk, hanem előzetes kondicionáltságunk, tudásunk teszi láthatóvá.”⁷

Ennek felismerése vezetett arra, hogy egy hatalmas méretű panorámakép helyett inkább kisebb-nagyobb részletek megrajzolására törekedjek, amelyek azonban – éppen mert nem kell őket egységes narratíva részeivé tenni – lehetnek jóval részletesebbek és eltérő jellegűek is akár. Mindazonáltal úgy hiszem, hogy az egy egymás mellé rendelt fejezetek is megmutatják azt, hogy a Kosztolányi-életrajz tartogat még meglepetéseket a kutatók számára.

⁷ Lengyel András: *Az író-életrajz: egy ősi forma mai lehetőségei.*

A dolgozat fejezetei

A bevezető fejezetben (*A Kosztolányi Dezső életrajzi kutatások gyakorlati kérdései*) az életrajzi kutatások gyakorlati kérdéseit ismertetem, nem függetlenül saját tapasztalataimtól. Ez a bevezető esszé három részből áll. Az elsőben az életrajzi nyomok típusait ismertem és veszem számba, konkrétan Kosztolányira vonatkoztatva is: milyen életrajzi dokumentumokat ismerünk, mennyire ismerjük az életművet magát mint „életrajzi dokumentumot”, és Kosztolányi milyen én-narratívákat írt és – legalább ennyire fontos – milyeneket nem, és miért. A második részben ezeket a létező én-narratívákat ismertetem és elemzem mint életrajzi forrásokat. (A három önéletrajz a pálya különböző szakaszaiból származik, és azért kapnak külön hangsúlyt és részletesebb ismertetést, mert az értekezés egyik pontjában egy eddig ismeretlen Kosztolányi-önéletrajz értelmezését adom.) A bevezető fejezet harmadik része Kosztolányinak az életrajzi kutatásokhoz fűződő viszonyát mutatja be, és annak változását: a fiatal Kosztolányi „rajongott” az életrajzi érdekességekért és használta is ezeket esszéiben – érett alkotóvá válva azonban már ezzel éppen ellentétes álláspontot vett föl: az életrajz nem lényeges, csak a művek beszélnek igazán az alkotóról. Ehhez a mentalitásváltáshoz persze saját életének alakulása vezetett, az *Új Nemzedék*-periódus és az Ady-pamflet körüli támadások.

Ezt követi öt egységben öt olyan fejezet Kosztolányiról, ahol a művek keletkezéstörténete és értelmezésük új aspektusokat kap az újabb életrajzi kutatások eredményeinek integrálásával. Ezekben a fejezetekben bevonom, és ha szükséges, ütköztetem a szakirodalmat, de minden egyes esetben saját, önálló kutatómunkára épülő új empirikus anyagot mozgatok – ezekben a tanulmányokban realizálódnak azok az életrajzi kutatások (a „nyomkeresés” és a „nyomolvasás”), amelyekről a bevezetés esszéisztikusan szólt.

Ezek közül az első a *Régi dajkánk egyetlen öröme* című fejezet, amely az *Édes Anna* keletkezéstörténetéhez és értelmezéséhez kíván új szempontokat adni: azzal ugyanis, hogy sikerült megtalálni a címszereplő valós modelljét, nemcsak Kosztolányi életrajzáról és alkotásmódszertanáról való tudásunk bővült, de a regény – főleg a címszereplő körüli fejezetei – újabb értelmezési lehetőséget kaptak. Az *Édes Anna* része a közoktatásnak – középoskolai kötelező olvasmány –, kiemelt szerepét mutatja az is, hogy elsőként ennek a Kosztolányi-műnek készült el a kritikai kiadása. Már a megjelenésének évében témává vált, hogy Kosztolányi kiről mintázta a címszereplőt, és ez a nyitva hagyott kérdés évtizedekig foglalkoztatta az irodalomtörténészeket. Nem könnyítette meg a választ Kosztolányi vallomásainak ellentmondása sem. Kosztolányi más írásainak, a szomszédban lakó Márai Sándor visszaemlékezéseinek és regényeinek, illetve a föl kutatott életrajzi dokumentumokból kirajzolódik az egykori *valós* cseléd alakja és élete, aki viszont jóval több volt, mint cseléd: Kosztolányi fiának, Ádámnak a dajkája és Kosztolányi Dezsőnek érzelmi támasza két évtizedig.

A következő rész – *Kosztolányi Dezső Mussolini-életrajz fordítása* – nomen est omen, Kosztolányi Mussolini-életrajz fordításával foglalkozik. Ez Kosztolányi „sötét oldalának” egyik alapszövege: a *Pardon*-rovat és a *Vérző Magyarország* mellett a harmadik olyan nagyobb terjedelmű munka, amely egyértelműen a politikai jobb-, illetve szélsőjobboldalhoz kapcsolja. Ezt a kötetet azonban korábban még nem vizsgálta senki, és bár kialakult körülötte egy kisebb szakmai vita, az is inkább ideológiai és kultikus alapon történt. Jelen dolgozat eltekint az

ideológiai szempontoktól, és csak és kizárólag a filológia eszközeivel mutatja meg a Mussoliniról szóló életrajz fordításának történetét, Kosztolányi és Mussolini, valamint Kosztolányi és a szerző, Margherita Sarfatti kapcsolatát. Kosztolányi, aki az 1919–1921-es politikai szerepvállalása (*Új Nemzedék*-periódus) után látszólag nem politizált, ennek a propagandakiadványnak a fordításával nyilvánvalóan szerepet vállalt a Horthy-rendszer külpolitikájának támogatásában.

A harmadik pontban Kosztolányi egyik utolsó – önértelmező – nagyversének, a *Szeptemberi áhítat* kontextusához igyekszem új elemeket adni: a Kosztolányi-szakirodalom eddig is tudta ugyan, hogy a vers a kései Radákovich-szerelem egyik „termése”, azt a kérdést viszont nem tette fel senki: ki volt Radákovich Mária, aki a verset ihlette, illetve aki miatt Kosztolányi még a házasságát is feladta volna. Ebben a részben külön hangsúlyt kapnak a téma kortárs irodalmi feldolgozásai, Parti Nagy Lajostól Darvasi Lászlóig, illetve egy családi legendárium tisztázása: rokona volt-e a népszerű író, Vas Gereben (eredeti nevén Radákovics József) a költő múzsájának. Az „ismeretterjesztő”, vagy újabb elnevezéssel: „olvasásnépszerűsítő” kiadványok egy részének mindig is kedvelt témája volt és lesz az ún. „irodalmi szerelmek”, de leggyakrabban csak a korábban ismert tényeket közlik újra. Az értekezésnek ez a legnagyobb terjedelmű része, éppen azért, mert a Kosztolányi életét és költészetét befolyásoló utolsó év, és azon belül a meghatározó Radákovich-szerelem alaputatásait korábban senki nem végezte el.

A negyedik tanulmány Kosztolányi egyik tárcájának keletkezés- és hatástörténetét vizsgálja. 1935-ben jelent meg a *Pesti Hírlap*ban Kosztolányi írása a zöld disznóról, egészen pontosan a zöld disznó meséjéről és az ahhoz kapcsolódó emlékeiről, gondolatairól. A tanulmány első felében a zöld disznó motívumtörténetét rajzolom fel: milyen alakuláson ment át ez a rendkívüli állat a magyar irodalomban, mire Kosztolányihoz ért (majd tovább, egészen Mazsolává válásáig). A dolgozat második fele ismét mikrofilológiai alapokra épül: 1937-ben ugyanis ismét megjelent a tárca, de átírva egy ismeretlen író könyvének bevezetéseként, létezésével két kérdést is azonnal felvetve: ki írta át az akkor már halott Kosztolányi tárcáját, és ki is volt az a rejtélyes Rákóczi Ilona, aki „kiérdekelte” Kosztolányi posztumusz előszavát.

Az értekezést *Az ismeretlen Kosztolányi* című, több részből álló dolgozat zárja, amely arra próbál rámutatni, hogy Kosztolányi még mindig „ismeretlen” előttünk: sokat tudunk róla, de még mindig kerülhet elő tőle ismeretlen kötet, kötetrész, kiadás, önéletrajz stb. Ezek a dokumentumok ugyan nem rajzolják át a már ismert életművet és életrajzot, de sok részletkérdést tudnak árnyalni. Ilyen pl. az *Esti Kornél* műfajisága, amely évtizedek óta foglalkoztatja a Kosztolányi-kutatókat. Előkerült ugyanis a kötet eddig ismeretlen papírborítója – amely eddig nem volt része az értelmezésnek. A korabeli recepciónak viszont nagyon is: akkor még ismerték az azóta elrongyolódott, szétszakadt burkolót – és a kortársi kritika reflektált arra, hogy a fülszöveg regényként definiálja a kötetet.

A dolgozat eredményei, végkövetkeztetései

Mindent egybevéve a disszertáció arra vállalkozik, hogy Kosztolányi pályájáról olyan új életrajzi megközelítési fejezeteket adjon, amelyek a művek értelmezéséhez is hozzájárulnak.

A dolgozat alapvetően filológiai-életrajzi jellegű. Alapja természetesen a Kosztolányi-életmű, egyes versek és epikai alkotások. A Kosztolányi-szakirodalom jelentős és jelentős terjedelmű, ennek és a kritikai kiadás eredményeit is felhasználtam az értekezésben. Mindenezek mellett, ezeket kiegészítve saját kutatásaim tapasztalata is megjelenik a dolgozatban: olyan levéltári és múzeumi forrásokat, kéziratokat, köz- és magángyűjtemények, leszármazottak és örökösök anyagát kutattam fel és emeltem az értelmezésbe, amelyek eddig elkerülték a kutatók figyelmét.

A kutatások jellegéből adódóan azonban vélhetően ez is csupán egy állomás, a Kosztolányi-életrajzról való ideiglenes tudás. Mindig kerülhet elő újabb adat, újabb dokumentum, amely ha nem is egészben, de részben újraírhatja eddigi ismereteinket.

SUMMARY

The dissertation is based on biographical and microphilological research and adds materials, which have been unknown up to now, to the interpretations of Kosztolányi's works. The experience from my own research, complementing the previous findings of the Kosztolányi literature and the critical edition, are also reflected in the essay: I have researched and included archival and museum documents, manuscripts, public and private collections, materials from descendants and heirs, which so far have escaped the attention of researchers.

In the introduction I describe the practice of biographical research and Kosztolányi's relation to it. Afterwards, I add aspects to the interpretations of works like *Anna Édes* and *Szeptemberi áhítat* and go into detail about the translation of the Mussolini biography, which has not been discussed by anyone.

A témához kapcsolódó főbb publikációk

Önálló kötet

MINT AKI A SÍNEK KÖZÉ ESETT. KOSZTOLÁNYI DEZSŐ ÉLETRAJZÁHOZ. Bp., 2014. Equinter. Műút-könyvek 17. 190 p.

Tartalma:

1. A legkegyetlenebb műfaj. A Kosztolányi-életrajz kérdései
 2. A pornográf műfordításért feljelentett katolikus író
 3. „Mindnyájan szomorúak vagyunk”. Kosztolányi Dezső két erdélyi dedikációja
 4. A Pardon-rovat történetéhez
 5. Egy idegen kéztől származó Pardon-cikk kéziratáról
 6. Egy Kosztolányi-cikk és kontextusa
 7. „Tessék a kurzus-cikkírónak helytállani”. Kosztolányi egy elkerült sajtóperének történetéhez
 8. A Vérző Magyarország második kiadása. Kosztolányi „jelentősen átdolgozott” irredenta antológiája
 9. Kosztolányi és a Széphalom. Kosztolányi szegedi kapcsolataihoz
 10. Regény helyett novella. Világ vége, kétszer: Kosztolányi és Milkó Izidor ikernovellái
- Függelék: [Kosztolányi Dezső:] A magyar irodalom és az ő irodalmuk. 159–172.

Ismertetések: Boldog Zoltán: Kosztolányi Dezső, az antiszemita, revizionista zsarnok. irodalmijelen.hu, 2014. nov. 10. (Nyomtatásban: Irodalmi Jelen, 2014. dec. 88–92.) – Albert Sándor: Adalékok Kosztolányi életrajzához. kortarsonline.hu, 2014. nov. 19. – Kiss László: Pardon, Kosztolányi! ambroozia, 2014. 6. sz. (ambroozia.hu, 2014. dec. 16.) – Ayhan Gökhan: Kosztolányi élt, él, és élni fog! kulter.hu, 2014. dec. 25. – Darvasi Ferenc: „Eltitkolni, amit tudok.” Élet és Irodalom, 2015. jan. 8. 14. – Marczinka Csaba: Kosztolányi másik oldala. kurazsifolyoirat.hu, 2015. febr. 2. – Kántás Balázs: A biográfia visszatérése az irodalomtörténeti oknyomozás után? ÚjNautilus.hu 2015. febr. 27. – Fekete J. József: Mítoszromboló Kosztolányi-tanulmányok. Magyar Szó, 2015. márc. 5. – Marczinka Csaba: Kosztolányi másik oldala. Napút, 2015. 2. sz. márc. 31–32. – Gajdó Ágnes: Nyomkeresés ingoványos talajon. Székelyföld, 2015. máj. 156–158. – Balogh Gergő: A vonat alá lökött Kosztolányi. Alföld, 2015. júl. 113–118. – Gerold László: Séták K. D.-vel térben és időben. Vajdaság Ma, 2015. júl. 20. – Deczki Sarolta: A homo aestheticus és a homo pardonicus. Beszélő Online, 2015. dec. 2. – Széchenyi Ágnes: -- recenziója Bíró-Balogh Tamás kötetéről. reciti.hu, 2015. dec. 9. – Fekete J. József: „A homo aestheticus álarca”. Forrás, 2016. ápr. 108–111.

Hivatkozások: Lengyel András: A Kosztolányi-életmű sötét oldala. Eszmélet, 2015. nyár. 172–191. – Arany Zsuzsanna: „A meztelen király”. Kosztolányi Dezső irodalompolitikája. Irodalomtörténet, 2015. 3. sz. 327–342. – Lapis József: Bengi László: Elbeszélt halál. Kosztolányi-tanulmányok. Irodalomtörténet, 2015. 3. sz. 360–364. – Hódi Éva: Kulturális értékörzés és értékrombolás. Aracs, 2015. 2. sz. 50–52. – Hódi Éva: Tudás és régió. Vajdasági magyar tudóstalálkozó. Konferenciakötet. Újvidék, 2015. 211–215. – Bartha Ákos: Populizmus, népiség, modernizáció. Fejezetek a kelet-közép-európai politikai gondolkodás 20. századi történetéből. Bp., 2017. MTA BTK Történettudományi Int. 244. – Arany Zsuzsanna: Kosztolányi Dezső élete. Bp., 2017. Osiris. 649, 655. – Arany Zsuzsanna: Előszó. In: Pardon... Az Új Nemzedék rovata Kosztolányi Dezső szerkesztésében 1919–1921. Szerk.: A. Zs. Bp., Osiris, 2019. 7–58. – Szajbély Mihály: Csáth Géza élete és munkái. Régimódi monográfia. Bp., 2019. Magvető. 471. – Arany Zsuzsanna: Kosztolányi Dezső irodalompolitikája a revíziós törekvések időszakában. In: Köztes terek. Szerk.: Lajos Katalin, Tapodi Zsuzsa. Csíkszereda, 2019. Scientia. 59–68.

HA NEM VOLNÁTOK TI. KOSZTOLÁNYI DEZSŐ UTOLSÓ SZERELMEI. Bp., 2019. Jaffa. 320 p.

Ism.: Balázs-Piri Krisztina: Ki volt Édes Anna? Kosztolányi Dezső titkos szerelme. Nők Lapja, 2019. nov. 6. 66–68. – P. N. [Papp Noémi]: Ki volt Kosztolányi utolsó szerelme? Fanny, 2019. nov. 6. 8. – tuti: Ha nem volnátok ti – Kosztolányi szerelmei. SzabadMagyarSzó.com, 2019. nov. 8. – Kosztolányi három nőt szeretett egyszerre. Szegedi Tükör, 2019. nov. 16. 6. – Sándor Anna: Amikor Kosztolányi utoljára szerelmes lett, a rákja is visszavonulót fűjt egy időre. HVG.hu, 2019. nov. 19. – Fejes Réka: Szeretője ihlette Kosztolányi Édes Annáját?

Divany.hu, 2019. nov. 24. – Imre Hilda: Ha nem volnátok ti. <http://dev.konyvtar.veresegyhaz.hu/node/660> (A veresegyházi Kölcsey Ferenc Városi Könyvtár honlapja), 2019. nov. 25. – Juhász, Anna: Dezső Kosztolányi and his Loves / Juhász Anna: Kosztolányi Dezső és a szerelmek. Budapest Quarterly 2019 winter/tél, No 02, 32–33. – [Both Gabi]: Végre lesz idő olvasni! Karácsonyi könyvajánló a WMN szerzőitől. wmn.hu, 2019. dec. 19. – Szabó Ádám: Kosztolányi szerelmes leveleiből új részletek derültek ki műzsájáról. Bíró-Balogh Tamás: Ha nem volnátok ti. fidelio.hu, 2019. dec. 27. – Séllei Erzsébet: Édes Anna sírja Székesfehérváron van. Különös szerelmi háromszög. Fejér Megyei Napló, 2019. dec. 20. 13. – Séllei Erzsébet: A balatonfőkajári cseléd, akit halhatatlanná tett Kosztolányi. Édes Anna. veol.hu, 2019. dec. 28. – pzl [Poós Zoltán]: „Mit akar tőlem ez a titkos élet?” 14 titok Kosztolányi Dezső utolsó szerelmeiről. 061.hu, 2020. jan. 1. – Zsebik Ildikó: Ha nem volnátok Ti – Kosztolányi szerelmei. ma7.sk, 2020. jan. 1. – Kabódi Ella: Bíró-Balogh Tamás: Ha nem volnátok ti – „Hozd vissza nekem az életet”. tisztalappalavilagban.blogspot.com, 2020. jan. 4. – Dorothy Gale: „Összeverem” és „lelövöm”, avagy Kosztolányi Dezső feleségének másik arca. zsurrpubi.hu, 2020. jan. 20. – Fejes Réka: Kosztolányi élete utolsó szerelméért válni akart. divany.hu, 2020. febr. 12. – Pion István: Kosztolányinak nem csak a versei érdekesek. Pesti Hírlap, 2020. febr. 18. 10. – Petrovics Gabriella: Titkos levelek az asztalkendőn. Kosztolányi Dezső kései szerelmeiről írt tudományos, tényfeltáró tanulmánykötetet Bíró-Balogh Tamás irodalomtörténész. Magyar Hírlap, 2020. febr. 27. 13. – Lódi Gabriella: „Hozzatok kötött engem a végzet...” Magyar Szó, 2020. márc. 29. https://www.magyarsozso.rs/hu/4258/mellekletek_kilato/217652/Hozzatok-kotott-engem-a-vegzet.htm – Pálczer-Aschenbrenner Eti: Bíró-Balogh Tamás: Ha nem volnátok Ti – Kosztolányi Dezső utolsó szerelmei. ekultura.hu, 2020. ápr. 27. – Jakobovits Kitti: 4 izgalmas könyv az afférokra és a hűtlenségről. Könyves Magazin.hu, 2020. máj. 21. – Farkas Anita: Rejtélyes kedvesek. Demokrata.hu, 2020. júl. 15. – Kovács Flóra: Az irodalom lehetséges népszerűsítése. Bíró-Balogh Tamás Ha nem volnátok ti című könyvéről. Tempevölgy.hu, 2020. jan. 20. – K. A. [Kelemen Angelika]: Aki elhagyta Pestet Budáért. Vadházasság, frigy, gyermek és új románc – Kosztolányi Dezső élete legintenzívebb négy évét töltötte Lágymányoson. Újbuda, 2020. jún. 17. 15. – Füzfa Balázs: Szerelem, szerelem, szerelem. Irodalmi Jelen.hu, 2020. okt. 8. (Nyomtatásban: 2020. nov. 90–92.) – Fejes Réka: Édes Anna valóban létezett, baltával verte agyon a munkaadóját. Dívány.hu, 2020. okt. 22. – Bíró-Zoltán István: Szerelem haldoklás idején. Bíró-Balogh Tamás: Ha nem volnátok ti. Olvass Bele.com, 2021. jan. 23. – Trädler Henrietta: Cherchez la femme. Sic Itur Ad Astra, 73. sz. 2021. 227–233. – Boka László: „Szeptemberi verőfény”. Tiszatáj, 2022. jan. 105–114.

Önálló szövegkiadás

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: ARANYSÁRKÁNY. Átdolgozott, ifjúsági kiadás. Szeged, Tiszatáj Alapítvány. 2004. 196 p. Szöveggyűjtés, kísérő tanulmányal.

Ism.: Tarján Tamás: Pünkösdi, gyermeknap. Könyvhét, 2004. máj. 27. 37. – H. Zs. [Hollósi Zsolt]: Elfeledett aranyárpány. Délmagyarország, 2004. jún. 1. 6. – Kovács Viktor: Egy elfeledett Kosztolányi-regény. Könyvhét, 2004. jún. 24. 8. – Bán Zoltán András: Két új Kosztolányi. Magyar Narancs, 2004. júl. 2. 37. – Árpás Károly: Feltámadás Szegeden. K. D. elfeledett regénye. Szeged, 2004. aug. 46–47. – Németh Gábor: Szegény Dezső. Élet és Irodalom, 2004. szept. 10. 25. – Tandori Dezső: Nagy klasszikusok. Új Könyvpia, 2004. szept. 18–19. – Tamás Ferenc: Az „ifjúsági” Aranyárpányról. Taní-tani, 2004/2005. tanév 4. sz. – Egyed Emese: Két Aranyárpány. [2006] In.: Az emlékezés elevenése. Kosztolányi Dezső Napok a szülőföldön. Szerk.: Hóza Éva, Arany Zsuzsanna, Kiss Gusztáv. Szabadka, 2007. 308–317. [Eredetileg előadásként hangzott el Szabadkán, 2006. márc. 30-án.]

Hiv.: Szilágyi Zsófia: Az „irodalom rendőrei” és a „befejezett tény” (Az Aranyárpány-kézirat vizsgálatának tanulságai) Irodalomtörténet, 2004/3. 402–420. = Uő.: A tökéletes szöveg illúziója. Kosztolányi Aranyárpányának példáján. In.: A féllábú ólomkatona. Irodalmi mű-hibák. Pozsony, 2005. 33–57. – Szilágyi Zsófia: „fursán alakul át az írásban az élet” Egy önéletrajzi regénytrilógia terve és megvalósulása: Légy jó mindhalálig, kamaszok, Forr a bor. Alföld, 2005. szept. 53–64. – Egyed Emese: Két Aranyárpány. In.: Az emlékezés elevenése. Kosztolányi Dezső Napok a szülőföldön. Szerk.: Hóza Éva, Arany Zsuzsanna, Kiss Gusztáv. Szabadka, 2007. 308–317. [Előadásként elhangzott Szabadkán, 2006. márc. 30-án.] – Dobás Kata: Az átdolgozások „hasznáról és káráról”. Forrás, 2009. szept. 39–54. – Olasz Sándor: Kosztolányi Dezső. (2008) In: Uő.: Magány és társaság között. Szeged, 2009. Tiszatáj. 19–39. – Szegedy-Maszák Mihály: Kosztolányi Dezső. Pozsony, 2010. Kalligram. [260–262.], 323. – Bengi László: Keretek költészet és valóság határán. Az Aranyárpány keletkezéstörténetéről. In: „Alszik a fény” Kosztolányi Dezső és Csáth Géza művészete. Szerk.: Bednarcics Gábor. Bp., 2010. FISZ – Ráció. 71–156. – Bengi László: Az Aranyárpány regénye. In: Uő.: Elbeszélt halál. Kosztolányi-

tanulmányok. Bp., 2012. Ráció. 91–110. – Bence Erika: A nevelés és a fegyelmezés csődje. Kosztolányi Dezső: Aranysárkány. Képzés és gyakorlat, 2014. 1–2. sz. 5–22. = In: Motiváció – figyelem – fegyelem. Az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Kara VII. nemzetközi tudományok konferenciája előadásainak gyűjteménye. (Szabadka, 2013. okt. 4–5.) Szerk.: Takács Márta. Szabadka, én. [2014?]. 165–180. = In: Uő: Virtuális irodalomtörténet. Veszprém, 2015. 75–88. Iskolakultúra könyvek. – Bengi László–Parádi Andrea (sajtó alá rend.): Kosztolányi Dezső: Aranysárkány. Krk. Pozsony, 2014. Kalligram. 1099, 1100, 1133, 1152, 1237, 1252. – Arany Zsuzsanna: Kosztolányi Dezső élete. Bp., 2017. Osiris. (343–344) 600, 658. – Szilágyi Zsófia: Gyerekgregények a hátsó polcon. Komlós Aladár: Római kaland és Schöppflin Aladár: Az ördögfiókák. Jelenkor, 2018. márc. 288–297. – Veres András: Tévedések és felismerések. Szemelgetés kritikai kiadások tapasztalataiból. Literatura, 2021. 1. sz. 25–50.

KOSZTOLÁNYI ÁDÁM: KESERŰ NEVETÉS. ÖSSZEGYŰJTÖTT ÍRÁSOK. Bp., 2018. Jaffa Kiadó. 320 p. Szerk.: BBT. Egy gondolkodó arcképe. Kosztolányi Ádám 1915–1980, 5–44., Jegyzetek, 279–213., A kötetről, 315–316.

Ism. Nagy Koppány Zsolt: Egy keserű, tragikus, elsemmisülő élet. Kosztolányi Ádám saját, önálló jogán is jelentős alkotó volt. Magyar Idők, 2018. nov. 19. – [Bán Zoltán András:] Dezsőt ismerjük. De ki volt Kosztolányi Ádám? vs.hu, 2018. nov. 27. – Petrőczy Éva: Az édes Kosztolányi – és a keserű. Új Ember, 2018. dec. 9. 7. (online is) – Kiss Orsi [Ruff Orsolya]: Kosztolányi Ádám, az impulzusíró. Könyves Magazin, 2018. 4. sz. – Ayhan Gökhán: A másik Kosztolányi – Kosztolányi Ádám: Keserű nevetés című kötetéről. nullahategy.hu, 2018. dec. 31. – Kosztolányi Ádám: Keserű nevetés. Fidelio, 2019. jan. 8. – [Murányi Gábor:] A költő „almája”. Kosztolányi Ádám: Keserű nevetés. HVG, 2019. márc. 13. – Csanda Gábor: Kosztolányi Ádám: Keserű nevetés. Fórum – Társadalomtudományi Szemle, 2019. 1. sz. 166–169. – Petrovics Gabriella: Kosztolányi, második kiadás. Keserű nevetés – Összegyűjtött írások címmel adták ki a nyugatos költő fiának írásait – A hiánypótló kötet legértékesebb darabjai a visszaemlékezések. Magyar Hírlap, 2019. máj. 7. [A cikket szemlélve átvette az összes megyei hírportál.] – Pánczél Petra: Vasárnapi ebéd Kosztolányi és József Attila módra, pszichoanalízissel fűszerezve. Pannon Tükör, 2019. 3. sz. máj.–jún. 105–108.

Hiv.: Kőrösi Imre: „Gyémánt jajgatásban”. Karinthy Gábor költészetéről. In: Karinthy Gábor Összegyűjtött versei. Bp., 2019. 315–329. – Bárány László: Fordított életstílusok – irodalmi példák. Agria, 2020. 3. sz. (ősz), 188–198.

Kötetrészletek

ÁLMODOZÓK IRKAFIRKÁJA. Bp., 2006. Pont Kiadó. 235 p.

Benne:

„Egy reggel a postás levelet hozott”. Kosztolányi ifjúkori helykeresésének önellentmondásai Aranysárkány gyerekeknek. Kosztolányi Dezső elfeledett ifjúsági regénye.

A kötet formálás igénye. Az Esti Kornél keletkezéstörténetéhez.

„Új regényen dolgozik Kosztolányi Dezső” Az el nem készült Mostoha keletkezéstörténete.

Ism.: Nyerges András: A filológia ifjú vitéze. Élet és Irodalom, 2007. márc. 30. 26. – Szilágyi Zsófia: Halottbalzsamozó vagy botrányhős? Kalligram, 2007. jún. 93–96. – Sánta Gábor: Irkafirkák álmodozója. Bárka, 2007/6. (nov.–dec.) 120–222. – Gajdó Ágnes: Tudni érdemes dolgok. Jelenkor, 2008. márc. 363–366. – Markó István: Álmodozásból ébredve. Tiszatáj, 2008. aug. 111–114

AZ IRODALOM SZEMÉLYESSÉGE. Szeged, Tiszatáj Alapítvány. 2016. Tiszatáj tanulmányok. 296 p.

Benne:

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ SZEGEDI KAPCSOLATAIHOZ

Egy Balassa Arminhoz írott levél

Szalay József gyűjteményének darabja

Zdravec István szerkesztője

Kosztolányi Dezső és Sík Sándor

Fiatal szegedi költő mestere
Tolnai Gábor vendéglátója
Mészöly Gedeon munkatársa

Ism.: Bakos András: Ortutay Gyula cserben hagyta Radnóti Miklóst? *librarius.hu*, 2016. jún. 10. – Molnár Dávid: Mona Lisa Bíró-Balogh Tamásra mosolyog. *irodalmijelen.hu*, 2016. okt. 5. (Nyomtatásban: *IJ*, 2016. nov. 87–90.) – Gajdó Ágnes: Irodalmi nyomkeresés. *Forrás*, 2017. nov. 118–120.

A MEGVADULT ÍRÓGÉP. JEGYZETEK AZ IRODALOMTÖRTÉNET-ÍRÁSRÓL. Bp., 2019. Fiatal Írók Szövetsége. 309 p.

Benne

KOSZTOLÁNYI KÖRÜL

A halála után is alkotó Kosztolányi új kötete. Kosztolányi Dezső: Tere-fere

„Ki a többiek is látja, önmagában és önmaga által.” Pesten és Budán, Pesti utca

Dokumentumok és versek a Kosztolányi család közeléből. Bogdán József kötetéről

A homo aestheticus álarca. Kosztolányi Dezső levelezéséről

Kosztolányi, kritikái, kiadás

Ism. Benedek Szabolcs: *Ex libris. Élet és Irodalom*, 2019. szept. 27. 19. – Kőrösi Imre: A porcelánelefánt. *Mozgó Világ*, 2019. nov. 107–111. – Codau Annamária: A soha véget nem érő körforgás öröme. *Helikon* (Kolozsvár), 2020. 6. sz. márc. 25. 15–16. – Dérczy Péter: „elkószál”, „elődöng”, „másfelé ögyeleg” – Bíró-Balogh Tamás: A megvadult írógép. *Jegyzetek az irodalomtörténet-írásról. Bárka*, 2020. 2. sz. [ápr.] 97–99. – Tóth Orsolya: Megéri-e? *Jegyzetek Bíró-Balogh Tamás könyvéhez. Jelenkor*, 2020. máj. 577–581.